

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

І. В. Рижук

*асистент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права*

УДК 342

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЗИТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПАРЛАМЕНТАРІВ

*Досліджується позитивна відповідальність парламентаря.
Обґрунтовується необхідність виділення позитивної
відповідальності парламентаря як однієї з форм конституційно-
правової відповідальності та дається її визначення.*

Ключові слова: конституційно-правова відповідальність, позитивна відповідальність, негативна відповідальність, народне представництво, суб'єкти конституційно-правової відповідальності.

Відповідальність як багатоаспектне і багатозначне поняття широко використовується та визначається багатьма суспільними науками, в тому числі і юридичними. Єдності наукових поглядів щодо розуміння поняття відповідальності досі немає. Це можна пояснити тим, що предметна сфера поняття "відповідальність" постійно змінюється. Навіть у юридичній науці аналізований термін застосовується для визначення різних аспектів діяльності суб'єкта, і кожен вид відповідальності має властиву тільки йому специфіку [1, с. 24]. Особливості конституційно-правової відповідальності пояснюється предметом, методом конституційно-правового регулювання суспільних відносин; функціями, які виконує конституційне право в загальній системі права; специфікою суб'єктів конституційно-правових відносин; особливостями юридичної природи неправомірної поведінки в конституційно-правовій сфері; характером конституційних норм, на базі яких виникає відповідальність; особливою процедурою її реалізації.

Питанням конституційно-правової відповідальності приділялось чимало уваги науковців, серед яких Г. В. Барабашев, В. А. Виноградов, Н. М. Колосова, О. Ф. Фрицький, Г. В. Задорожна, О. О. Майданник, Л. Р. Наливайко та ін. Достатньо ґрунтовно в роботах вищезгаданих науковців проаналізовано конституційно-правову відповідальність, але значно менше уваги приділено дослідженню конституційно-правової відповідальності державних органів (Я. І. Сенгер, О. В. Мельник) і фактично не досліджено конституційно-правову відповідальність парламентарів.

Цілі статті. Розкрити теоретико-правові характеристики позитивної відповідальності, визначити значення та зміст позитивної конституційно-правової відповідальності як складової правового статусу парламентаря.

Науковці розглядають юридичну відповідальність переважно у двох аспектах: “негативному” (ретроспективному) та «позитивному» (перспективному). Позитивна (перспективна) або добровільна форма реалізації відповідальності включає в себе відповідальність за майбутню поведінку, тоді як негативна (ретроспективна) або державно-примусова відповідальність встановлює юридичну відповідальність за протиправну поведінку. У світовій юриспруденції домінуючою є концепція “негативної” (чи ретроспективної) відповідальності. Прихильники цієї концепції здебільшого розглядають юридичну відповідальність як міру покарання правопорушника шляхом позбавлення його певних соціальних благ чи цінностей (матеріальних, духовних чи особистих), які йому належали до факту правопорушення, від імені держави (суспільства) на підставі закону з метою попередження правопорушення і відновлення втрачених суб’єктивних прав на матеріальні та духовні цінності. “Негативна” (ретроспективна) відповідальність передбачає обов’язково покарання за злочини, за невиконання або порушення чинного законодавства.

Вона характеризує специфічні правовідносини між державою і правопорушником унаслідок державно-правового примусу, характеризується засудженням протиправного діяння суб’єкта правопорушення, покладанням на нього обов’язку зазнавати несприятливих наслідків особистого, майнового, організаційного характеру за вчинений злочин [2, с. 49].

На сьогодні в науці дискусійним є інше питання, воно стосується іншої форми юридичної відповідальності — “позитивної” (перспективної). Погляди вчених щодо визначення цієї форми відповідальності є досить суперечливими, під сумнів ставиться навіть існування цього виду відповідальності. Вітчизняні і зарубіжні конституціоналісти тривалий час не дійдуть одностайної думки. Є прихильники традиційного розуміння юридичної відповідальності як відповідальності винятково за здійснене правопорушення і представники нової течії, які вважають, що поряд із “негативною” відповідальністю існує й «позитивна» відповідальність, тобто відповідальність до порушення норм права.

Незважаючи на те, що проблеми позитивної відповідальності розробляються вже кілька десятиліть, вона до сьогодні є найбільш спірною формою реалізації юридичної відповідальності.

Проблеми конституційно-правової (державно-правової) відповідальності в тій чи іншій мірі позначалися і на більш ранніх етапах, у тому числі і в дореволюційний період: наприклад, у роботах А. С. Алексєєва, М. І. Лазаревського. Теорія конституційної відповідальності почала формуватися в останні 40–50 років, хоча її передумови створювалися в більш ранні періоди. Одним з перших ідею “позитивної” юридичної відповідальності висловив П. Є. Недбайло: “... “позитивна” відповідальність “складається з самостійної й ініціативної діяльності в рамках правових норм ... Вона в усіх випадках включає в себе досягнення позитивної мети, це — відповідальність за успіх у роботі” [3, с. 51]. Таке визначення, по суті, зводить “позитивний” аспект юридичної відповідальності до правомірної поведінки.

Певні дослідники намагаються розкрити зміст “позитивної” відповідальності через психічне ставлення особи (суб’єкта права) до покладених на неї обов’язків. Вони ототожнюють “позитивний” аспект юридичної відповідальності з “усвідомленням обов’язків”, “почуттям відповідальності” та інше [4, с. 59]. Але така позиція “... нівелює різницю, що існує між “позитивною” відповідальністю і тими видами соціальної відповідальності, які не спираються на державно-організований примус” [5, с. 9]. Відповідний підхід знаходить своє відображення і в конституційній відповідальності. На думку В. О. Лучіна, конституційна відповідальність “... проявляється, головним чином, в її позитивній спрямованості

— як відповідальне ставлення суб'єктів до своїх конституційних обов'язків, сумлінне та ефективне їх виконання" [6, с. 284].

На нашу думку, слід вважати цілком виправданим зауваження, що "... категорії, які використовуються при визначенні "позитивного" аспекту відповідальності — "відповідальне ставлення до покладених обов'язків", "усвідомлення відповідальності" та інше, — більше стосується категорії моралі, ніж права. Це не стільки прояв одного з аспектів юридичної відповідальності, скільки елемент правової культури" [7, с. 94]. При такому розумінні "позитивної" відповідальності вона не стосується юридичної відповідальності. Якщо підходити до розуміння "позитивної" відповідальності таким чином, то це поняття не юридичне, а скоріше, політичне.

У правовій літературі характеристика позитивної відповідальності часом спрощена. Зазначається, що позитивна відповідальність має місце, коли на який-небудь орган або посадову особу покладається виконання тієї чи іншої функції, рішення певної задачі і при цьому підкреслюється важливість завдання, необхідність уважного ставлення до його вирішення, і тільки цей орган або посадова особа виконує дану функцію в повному обсязі, не перекладаючи організаційних обтяжень на інших осіб. Спираючись на це, Н. В. Вітрук зазначає, що "позитивна відповідальність це розуміння її суб'єктом того вантажу, який він несе на своїх плечах, розуміння того, що доведеться нести певні позбавлення, якщо він не впорається з покладеним завданням" [8, с. 231].

Оцінка такого підходу зустрічається у працях вчених-юристів. Наголошується, по-перше, що не зовсім правильно ототожнювати позитивну відповідальність тільки з обов'язком, хоча це важливий елемент її змісту. По-друге, обов'язок необхідно розуміти не просто як роботу, а як правомірну дію, з дотриманням вимог правових норм та приписів. По-третє, позитивна відповідальність разом з юридичної обов'язком — це усвідомлення обов'язку та виховання почуття особистої відповідальності. По-четверте, позитивна відповідальність — це реальна правомірна поведінка суб'єктів на основі правової норми і юридичного факту. По-п'яте, сумлінна і добровільна форма реалізації позитивної відповідальності. По-шосте, позитивна відповідальність має заохочувальний характер, і в цьому аспекті вона може реалізовуватися в різних галузях права [9, с. 40].

Більшість норм, що встановлюють позитивну відповідальність у конституційному, в тому числі в парламентському праві, пов'язані саме з правомірною поведінкою парламентаря, відчуттям обов'язку, з добровільністю у реалізації суб'єктивно-об'єктивного права. Тут не тільки наявний обов'язок дотримання правових норм та закону в цілому — це загальна вимога до всіх членів суспільства, і не тільки взаємозв'язок відповідних прав і обов'язків громадян і держави в процесі формування, наприклад, у рамках законодавчої діяльності представницьких органів влади. Мова йде про юридично відповідальну поведінку суб'єктів конституційних, в тому числі парламентських правовідносин.

Оскільки позитивна відповідальність у цьому випадку формується конституційно-правовою нормою, в якій закладені певна юридична конструкція та модель поведінки, яка пов'язана з мірою правової свободи та мірою правового обмеження, що задає параметри відповідальності парламентаря, остільки саме від нього вимагається належна (відповідальна) поведінка, яка кореспондує обов'язки, сформульовані в нормі парламентського права. У силу цього слід говорити про суб'єктивне право та юридичні обов'язки суб'єктів парламентських правовідносин у рамках позитивної відповідальності, яка не може існувати за межами правової норми.

Серед українських учених є окремі прихильники концепції "негативної" відповідальності, які заперечують право на існування "позитивної" конституційно-правової відповідальності. "Термін "позитивна відповідальність", — вважає Г. В. Задорожня, — містить у собі певну внутрішню змістовну суперечність, оскільки

“... відповідальність” передбачає настання саме негативних наслідків, які знаходять своє вираження у відповідній втраті морального, матеріального чи іншого зразка, а тому немає логічного зв'язку між лексичними одиницями “відповідальність” і “позитивна” відповідальність. ... Відтак прослідковується невідповідність лексичної форми та юридичного змісту, а це зумовлює виникнення сумніву щодо доцільності введення у правовий обіг поняття “позитивна відповідальність” [10, с. 108]. Проте, як зауважує А. В. Зінов'єв, “... навряд чи можна застосовувати делікт у повному обсязі до конституційної відповідальності, яка часто настає і без порушення права” [11, с. 6]. На цю обставину звернули увагу українські правознавці В. Ф. Погорілко та В. Л. Федоренко, вони визнають існування “позитивної” юридичної відповідальності взагалі і конституційно-правової зокрема: “... позитивну юридичну відповідальність можна визначити як вид суспільних відносин, що урегульовані нормами права, зміст яких полягає в заохоченні за належну правомірну поведінку чи примусі до виконання норм права в разі їх порушення, що здійснюються державою в межах чинного законодавства” [12].

На думку Н. С. Маленіна, при такому підході змішуються два якісно різних явища, і це призводить до того, що позитивна відповідальність втрачає конкретність і, по суті, зливається з самим поняттям права. Це спірно, оскільки норми встановлюють юридичну відповідальність, відрізняються від інших і предметом, і методом регулювання, і змістом регулятивного впливу на суспільні відносини [13, с. 178].

На думку О. Е. Лейста, найбільш вразливим місцем ідеї правової позитивної відповідальності є неможливість визначити її юридичні властивості та якості, які чим-небудь повинні відрізнитись від понять “обов'язок”, “правомірна поведінка”, “правосуб'єктність”, “деліктоздатність”, “виконання зобов'язань” [14, с. 31].

Вважаємо, що тут мова йде про різні інститути. Позитивна відповідальність — це добровільна форма реалізації юридичної відповідальності, спосіб закріплення юридичних обов'язків дотримання вимог правових норм, які реалізуються у правомірній поведінці суб'єктів юридичної відповідальності, схвалених або заохочуваних державою. Звичайно, що ні до правосуб'єктності, ні до деліктоздатності поняття добровільності не застосовується.

Слід зазначити, що діяльність парламентарів здійснюється саме у просторі позитивної конституційно-правової відповідальності. У цьому аспекті відповідальність парламентарів полягає у виявленні дійсної потреби у правовій регламентації відповідних суспільних відносин на основі аналізу тенденцій і протиріч у їх розвитку, визначення балансу інтересів різних верств, соціальних груп, категорій громадян, характеру і найбільш доцільних напрямів регулювання. Законодавець несе відповідальність за високу якість закону, що визначається дотриманням усіх принципів законотворчості.

Саме в цьому аспекті діяльність парламентарів не тільки сприяє якісній нормативній роботі, а й повинна утримувати від системних політичних криз, не допускати порушення Конституції країни, забезпечувати необхідну ротацію владних структур і в більш широкому контексті сприяти збереженню конституційної законності, прав і свобод людини і громадянина.

На підставі проведеного аналізу приходимо до висновку, що конституційна відповідальність парламентаря — це відповідальний стан парламентаря (позитивний аспект) за виконання покладених на нього функцій перед народом чи перед виборцями відповідного виборчого округу, у випадках порушення якого, а також вчинення парламентарем конституційного делікту, застосовуються примусові заходи впливу (негативний аспект), суть яких полягає у вилученні відповідного суб'єкта із сфери здійснення публічної влади, прийняття рішень, що стосуються і торкаються інтересів всього суспільства, держави в цілому або її окремого регіону (дострокове припинення повноважень парламентаря).

Відповідно конституційна відповідальність народного депутата України — це відповідальний стан народного депутата України (позитивний аспект) за виконання покладених на нього функцій перед народом України, у випадку порушення якого, вчинення народним депутатом України конституційного делікту, застосовуються примусові заходи впливу (негативний аспект), суть яких полягає у вилученні народного депутата України із сфери здійснення публічної влади, прийняття рішень, що стосуються і торкаються інтересів всього суспільства, держави в цілому або її окремого регіону (дострокове припинення повноважень народного депутата України).

Слушною щодо вирішення дискусійного питання визначення позитивного аспекту конституційної відповідальності є пропозиція А. Червяцовой. Так, вона стверджує, що “позитивний” аспект державно-правової відповідальності може бути визнаний як певний правовий стан, що включає відповідальність за що-небудь та відповідальність перед ким-небудь. Відповідно немає сумнівів, що цей стан може існувати й існує ще до правопорушення, зокрема для державних органів (посадових осіб) настає в момент отримання ними державно-владних повноважень — набуття спеціального державно-правового статусу [7, с. 95]. Саме такий підхід вважаємо найбільш вдалим.

У результаті проведеного аналізу приходимо до висновку, що “позитивною” конституційною відповідальністю парламентаря слід вважати відповідальний стан парламентаря за виконання покладених на нього функцій перед народом або виборцями відповідного виборчого округу, що виникає в момент набуття особою статусу члена парламенту та припиняється в момент припинення такого спеціального статусу особи, тобто має триваючий характер протягом часу дії представницького мандату. Відповідно “позитивна” конституційна відповідальність народного депутата України — це відповідальний стан народного депутата України за виконання покладених на нього функцій перед народом України, що виникає в момент визнання його обраним за рішенням Центральної виборчої комісії України і діє до моменту припинення дії мандату народного депутата України.

Список використаних джерел

1. Кресіна, І. О. Інститут імпичменту: порівняльний політико-правовий аналіз [Текст] / І. О. Кресіна, А. А. Коваленко, С. В. Балан. — К. : Юридична думка, 2004. — 176 с.
2. Кириченко, С. О. Шляхи формування громадянського суспільства і правової держави [Текст] / С. О. Кириченко. — К. : Логос, 1999. — 84 с.
3. Недбайло, П. Е. О юридических гарантиях применения норм [Текст] / П. Е. Недбайло // Правоведение. — 1971. — № 3. — С. 44–53.
4. Астемиров, З. А. Понятие юридической ответственности [Текст] / З. А. Астемиров // Советское государство и право. — 1979. — № 6. — С. 59–67.
5. Боброва, Н. А. Ответственность в системе гарантий конституционных норм (государственно-правовые аспекты) [Текст] / Н. А. Боброва, Т. Д. Зражевська. — Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1985. — 138 с.
6. Лучин, В. О. Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации [Текст] / В. О. Лучин. — М. : Юнити-Дана, 2002. — 687 с.
7. Червяцова, А. “Позитивний” аспект конституційної відповідальності: визначення змісту [Текст] / А. Червяцова // Право України. — 2000. — № 12. — С. 93–97.
8. Витрук, Н. В. Общая теория юридической ответственности [Текст] : [монограф.] / Н. В. Витрук. — М. : РАП, 2008. — 324 с.
9. Хачатрян, А. С. Конституционно-правовая ответственность парламентариев Федерального Собрания Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук [Текст] : 12.00.02 / Хачатрян Артур Суменович. — М., 2011. — 181 л.
10. Задорожня, Г. В. Щодо конституційно-правової відповідальності в аспекті захисту виборчих прав [Текст] / Г. В. Задорожня // Право України. — 2007. — № 9. — С. 107–109.
11. Зиновьев, А. В. Конституционная ответственность [Текст] / А. В. Зиновьев // Правоведение. — 2003. — № 4. — С. 4–16.

12. *Погорілко, В. Ф.* Конституційне право України [Текст] / В. Ф. Погорілко. — [2-ге доопр. вид.]. — К. : Наукова думка, 2000. — 734 с.
13. *Малеин, Н. С.* Правонарушения: понятия, причины, ответственность [Текст] / Н. С. Малеин. — М. : Юрид. лит., 1985. — 192 с.
14. *Лейст, О. Э.* Понятие ответственности в теории права [Текст] / О. Э. Лейст // Вестник Московского университета. Серия "Право". — 1994. — № 1. — С. 31–37.

*Рекомендована до друку
кафедрою конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 6 від 17 січня 2012 року)*

Надійшла до редакції 16.01.2012

Рыжук И. В. Теоретико-правовая характеристика позитивной ответственности парламентария

Исследуется позитивная ответственность парламентария. Обосновывается необходимость выделения позитивной ответственности парламентария как одной из форм конституционно-правовой ответственности и дается ее определение.

Ключевые слова: конституционно-правовая ответственность, позитивная ответственность, негативная ответственность, народное представительство, субъекты конституционно-правовой ответственности.

Ryzhuk, I. V. Theoretical and Legal Description of the Positive Responsibility of Parliamentarians

Article is devoted to research of positive responsibility parliamentarians. In particular, in an article based on our analysis substantiates the need for positive responsibility parliamentarians as a form of constitutional and legal responsibility and gives it definition.

Key words: constitutional responsibility, positive responsibility, negative responsibility, national representation, the subjects of constitutional responsibility.

